

VINĚTOVÉ EXPERIMENTY VE ŠKOLNÍM VÝZKUMU: JAK ODHALIT TO, CO ŽÁCI NEŘEKNOU NAHLAS

VIGNETTE-BASED EXPERIMENTS IN EDUCATIONAL RESEARCH: UNCOVERING WHAT STUDENTS WON'T SAY OUT LOUD

**Martin Fico, Nikol Králová, Oksana Yuriyivna Stupak,
Jarmila Bradová, Lenka Ďulíková, Miroslav Jurčík, Štefánia Sokolová**

Katedra pedagogiky, Pedagogická fakulta, Masarykova univerzita, Brno

Abstrakt

Cílem příspěvku je představit metodologické výzvy a praktické postupy při přípravě vinětových experimentů zkoumajících žáky na základních školách. Příspěvek vychází z probíhajícího výzkumu zaměřeného na zkoumání sociálních a behaviorálních reakcí žáků 2. stupně základních škol na situaci s hypotetickým spolužákem s odlišným státním občanstvím. Na příkladu výzkumu založeného na teorii sociální identity představujeme klíčové kroky při tvorbě vinět, operacionalizaci proměnných, zajištění vnitřní validity prostřednictvím jedné systematické manipulace a postupy pilotáže včetně kontroly manipulace. Pozornost věnujeme také praktickým výzvám, jako jsou etické aspekty vinětových experimentů či sběr dat. V příspěvku se opíráme o zahraniční i tuzemské zdroje, které nabízejí praktická doporučení využitelná při plánování vinětových experimentů (nejen) ve školním prostředí.

Klíčová slova: *experiment v pedagogice, vinětový experiment, metodologické výzvy, zkoumání kauzálních vztahů*

Abstract

The aim of the paper is to present methodological challenges and practical procedures in the preparation of vignette-based experiments investigating pupils in primary schools. The paper draws on an ongoing study examining social and behavioral reactions of lower secondary school students toward a hypothetical situation with a classmate with a different national citizenship. Using an example of research grounded in social identity theory, we outline key steps in vignette construction, variable operationalization, ensuring internal validity through a single systematic manipulation, and pilot-testing procedures, including

manipulation checks. We also address practical challenges such as ethical aspects of vignette experiments and data collection. The paper builds on both international and national sources that offer practical recommendations for planning vignette-based experiments (not only) in school settings.

Keywords: *experiment in education, vignette-based experiment, methodological challenges, causal relationships research*

1 ÚVOD

Vinětové experimenty jsou využívány ke zkoumání kauzálních vztahů v sociálněvědním výzkumu, neboť umožňují jednoduše a systematicky manipulovat jednou či více proměnnými (Ausprug & Hinz, 2015; Mutz, 2011). Díky kontrolované manipulaci nezávislých proměnných mohou být zvláště vhodné pro studium předsudků a meziskupinových reakcí, které se často neprojevují otevřenou hostilitou, ale spíše omezenou prosociálností či sociální distancí (Brewer, 1999; Pettigrew & Meertens, 1995). Takový design však s sebou nese také řadu výzev, na které výzkumníci narážejí v průběhu výzkumu (Johnson, 2000).

2 TEORIE

Předkládaná studie vychází z teorie sociální identity, podle níž sebepojetí jedince vychází i z příslušnosti k sociálním skupinám a od procesů sociální kategorizace, identifikace a sociálního srovnávání (Tajfel & Turner, 1979). Tyto procesy podporují vznik preferencí vůči vlastní skupině a udržování symbolických hranic mezi „my“ a „oni“. V kontextu školy se tak mohou promítat do způsobu, jakým žáci vnímají a hodnotí své spolužáky. Tyto procesy mohou být zesilovány vnímanou skupinovou hrozbou a silou identifikace s národní in-group, které formují způsob, jakým žáci hodnotí a jak reagují na spolužáky vnímané jako „jiné“ (Stephan et al., 2015). Meziskupinová zaujatost se ve školním prostředí často neprojevuje otevřenou hostilitou, ale spíše latentními formami (Brewer, 1999; Pettigrew & Meertens, 1995), přičemž se občanství může stát znakem ovlivňujícím tyto vrstevnické interakce či předsudky.

3 METODOLOGIE VÝZKUMU

Metodologie výzkumu je založena na mezi-subjektovém vinětovém experimentálním designu (Ausprug & Hinz, 2015; Mutz, 2011). Respondentům jsou předkládány krátké, realistické školní viněty zobrazující běžné problematické situace, přičemž jediným rozdílem mezi verzemi je státní občanství hypotetického spolužáka (české vs. ukrajinské). Žáci jsou k podmínkám přiřazováni náhodně. Výzkumný soubor tvoří žáci 2. stupně základních škol z dostupného výběru 39 škol, kteří jsou náhodně přiřazeni k jednotlivým podmínkám. Po každé vinětě žáci vyplňují položky na Likertových škálách měřící prosociální a vylučující behaviorální reakce. Před ostrým sběrem dat je realizována pilotáž včetně kontroly manipulace, ověřující, zda respondenti správně identifikují občanství spolužáka. Data jsou analyzována pomocí Mann-Whitneyho U-testů, doplněných o výpočet velikosti efektu. Výzkum byl schválen etickou komisí univerzity.

4 VÝSLEDKY / OČEKÁVANÉ VÝSLEDKY

Na základě teorie sociální identity a dosavadních empirických poznatků lze očekávat, že státní občanství hypotetického spolužáka bude mít statisticky významný vliv na deklarované sociální a behaviorální reakce žáků 2. stupně základních škol. Předpokládáme, že viněty s ukrajinským spolužákem vyvolají nižší míru prosociálních reakcí, jako je ochota pomoci, spolupracovat či přijmout spolužáka do skupiny, a současně vyšší míru vylučujících tendencí, například preferenci pracovat s někým jiným, vyhýbání se kontaktu nebo snahu omezit jeho zapojení do společných aktivit. Výsledky mohou poukázat na konkrétní situace a typy interakcí, v nichž se rozdíly v reakcích objevují nejčastěji, a tím poskytnout podklad pro cílené preventivní programy, rozvoj inkluzivních třídních klimat a podporu učitelů v práci s heterogenními třídními kolektivy.

5 ZÁVĚRY A DISKUSE

Očekáváme, že výsledky studie potvrdí vhodnost volby vinětového experimentu a naznačující nižší míru prosociálních reakcí a vyšší míru vylučujících tendencí vůči hypotetickému ukrajinskému spolužákovi. To by bylo v souladu s teorií sociální identity, která předpokládá, že pouhá kategorizace na základě skupinové

příslušnosti může aktivovat in-group a out-group mechanismy (Tajfel & Turner, 1979). Zjištění by dále podporovala pojetí předsudků neprojevujících se otevřenou hostilitou (Brewer, 1999), ale odpovídala by konceptu latentních forem předsudků popsaných Pettigrewem & Meertensem (1995). Studie zdůrazňuje potřebu zaměřit se ve školách nejen na formální integrační opatření, ale také na podporu každodenních prosociálních interakcí mezi žáky. Včasná identifikace a prevence latentních forem sociální exkluze může přispět k dlouhodobému snižování meziskupinové zaujatosti v dětství.

PODĚKOVÁNÍ

Výzkum je realizován díky podpoře GM25-16030M.

6 LITERATURA

- Auspurg, K., & Hinz, T. (2015). *Factorial survey experiments*. SAGE Publications. <https://doi.org/10.4135/9781483398075>
- Brewer, M. B. (1999). The psychology of prejudice: Ingroup love and outgroup hate? *Journal of Social Issues*, 55(3), 429–444. <https://doi.org/10.1111/0022-4537.00126>
- Johnson, B. (2000). Using video vignettes to evaluate children's personal safety knowledge: Methodological and ethical issues. *Child Abuse & Neglect*, 24(6), 811–827. [https://doi.org/10.1016/S0145-2134\(00\)00135-6](https://doi.org/10.1016/S0145-2134(00)00135-6)
- Mutz, D. C. (2011). *Population-based survey experiments*. Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400840489>
- Pettigrew, T. F., & Meertens, R. W. (1995). Subtle and blatant prejudice in Western Europe. *European Journal of Social Psychology*, 25(1), 57–75. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2420250106>
- Stephan, W. G., Ybarra, O., & Rios, K. (2015). Intergroup threat theory. In T.D.Nelson (Ed.), *Handbook of prejudice, stereotyping, and discrimination* (s. 255–278). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203361993-12>
- Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations* (s. 33–48). Brooks/Cole.